

- Andrija Krešić u svom i našem vremenu
- Ka бољој демографској будућности Србије
- Ka evropskom društvu – ograničenja i perspektive
- Multiculturalism in Public Policies
- Dug i (ne)razvoj
- Traditional and Non-Traditional Religiosity
- Xenophobia, Identity and New Forms of Nationalism
- Филозофија кризе и отпора: Мисао и дело Љубомира Тадића
- Contemporary Issues and Perspectives on Gender Research
- Different Forms of Religiosity and the Modern World
- Contemporary Religious Changes: From Desecularization to Postsecularization
- Strategic Streams 2019: European Elections and The Future of Europe
- Србија: род, политике, становништво
- Promišljanja aktuelnih društvenih izazova: Regionalni i globalni kontekst
- Ksenija Atanasijević: O meni će govoriti moja dela
- Izazovi održivog razvoja u Srbiji i Evropskoj uniji
- Political and Economic Self-Constitution: Media, Political Culture and Democracy
- Resetting the Left in Europe: Challenges, Attempts and Obstacles
- Kulturna autonomija nacionalnih manjina u svetlu činjenica
- Друштвене и хуманистичке науке у Србији
- Život za ideju: Misao i delo Đura Šušnjića



9 788670 932616

Zbornik predstavlja kritički osvrt na bogati naučni opus jednog od najznačajnijih mislilaca današnjice. Pored kompetentne obrade važnih filozofskih, socioloških i antropoloških pitanja, u delima Đura Šušnjića ispituju se i različite duhovne oblasti: kultura, umjetnost, mit, običaji, religija. Ukazuje se na njihovu slojevitost i polivalentno značenje za individualni i kolektivni život. Značajki se krećući kroz mrežu različitih ideja raznorodnih naučnih disciplina, ukazano je na specifično značenje Šušnjićevog naučnog jezika i njegovih rezultata u vezi sa temeljnim epistemološkim, aksiološkim i metodološkim pojmovima.

Prof. dr Sonja Tomović Šundić

Zbornik tekstova posvećenih životu i delu profesora Đura Šušnjića predstavlja reč zahvalnosti onih koje je profesor inspirisao svojim knjigama i predavanjima. Ujedno to je sećanje na jedan životni vek posvećen idejama koji je prošao u borbi za život ideja, brojnih i kreativnih, u zalaganju za slobodu mišljenja i dostojanstvo ličnosti, bez obzira na versko, nacionalno i rasno pripadanje. Zbornik sadrži tekstove koje su pisali intelektualci s kojima je polemisao uživajući u dijalogu koji je ispunjen smislom.

Prof. dr Zorica Kuburić

Zbornik o Đuru Šušnjiću kao misliocu i društvenom istraživaču, ali i naučnom saradniku s početka formiranja Instituta društvenih nauka, izuzetan je prilog osvetljavanju njegovog dela, kao i početku rada i razvoja Instituta. Autori su znalački, ali i sa povišenim pijetetom prema Šušnjiću kao filozofu i naučniku, ali i čoveku, obradili sve teme kojima se on bavio kao filozof, sociolog, metodolog, antropolog, kulturolog i religiolog. Ovaj zbornik je i prilog otvorenoj misli koja se opire svakom zatvaranju i dogmatizovanju. Tekstovi su i dobar primer onoga što Šušnjić u radovima stalno ističe – da treba izbegavati načine mišljenja koji ga zatvaraju samo u tamnice pojmova. Zajednički pojmovi i simboli i njihovi pristupi istraživanju stvarnosti podstiču misao i čine je otpornom od porobljavanja ideologa i jednomlja.

dr Milica Joković Pantelić

www.idn.org.rs

:תפוק

ŽIVOT ZA IDEJU MISAO I DELO ĐURA ŠUŠNJIĆA

ŽIVOT ZA IDEJU

MISAO I DELO ĐURA ŠUŠNJIĆA

PRIREDIO
ČEDOMIR ČUPIĆ

:תפוק

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
Institut od nacionalnog značaja
za Republiku Srbiju



zbornici

Institut društvenih nauka je zajednička kuća pamćenja, a ovo je trenutak za moje izbirljivo sećanje. Nadam se da sam u ovu, rodnu kuću, upleo bar jednu, ako ne zlatnu, ono svilenu nit svoga duha. Bilo je to mesto susreta različitih ljudi, ideja, verovanja, vrednosnih sistema, tradicija i kultura. Niko od nas nije obraćao pažnju na to što smo bili podeljeni na odeljenja za istoriju, ekonomiju, sociologiju, demografiju, političke nauke, filozofiju... Ako je neko od naših ili stranih stručnjaka održao predavanje o značajnoj temi, retko ko je od nas propustio priliku da ga čuje: ako ništa, mogao je da dopuni svoje znanje stranog jezika. „Život je susret, a razgovor živi od razlike između rečenog i nerečenog“. Mogu reći da su to bile moje najplodnije godine, *godine učenja*, u uslovima koji su omogućavali pun duhovni rast i razvoj. Bila je to podsticajna sredina, jer smo se svaki dan susretali, pitali, odgovarali, razgovarali, spremali i davali ispite. Danas se sredstva komunikacije sve više i brže usavršavaju, a ljudi sve manje susreću licem u lice: kažu da nemaju vremena da gube vreme! Tzv. javna glasila navikla su nas da gotovo sve razumevamo na pogrešan način. Ja sam odrastao i učio u zemlji koja se pominje još samo u školskim čitankama iz istorije.

Đuro Šušnjić, *Sećam se*

Kako me je Đurologija učila da postanem nesvrstan ili o piscu knjiga koje prašina ne pokriva

*Borim se sam i dobijam ili gubim,
Ne treba mi niko da me oslobodi.
Naću da nijedan Isus pomisli
Da bi ikad mogao umreti za mene.*

Đura Šušnjić, *Cvetovi i tla*

■ Za Profesora Đura Šušnjića prvi put sam čuo pre više od četiri decenije od Čedomira Čupića, tada docenta Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Na predavanju iz predmeta Sociologija, Čupić je preporučio za čitanje Šušnjićeve knjigu *Otpori kritičkom mišljenju*. S obzirom na to da su studenti generacije 1980. godine predavanja mladog, poletnog i rečitog nastavnika pratili sa velikim interesovanjem, više nas je odlučilo da potraži preporučenu knjigu. Pokazalo se da do nje nije lako doći jer je u bibliotekama bila tražena i skoro uvek „na čitanju“, a u knjižarama je ova knjiga, objavljena 1971. godine u ediciji „Zodijak“ izdavačkog preduzeća *Vuk Karadžić*, odavno bila rasprodana. Nakon nekoliko meseci, na svoj primerak sam nabasao u *Nolitovoj* knjižari koja se nalazila na jednom od centralnih beogradskih trgova – na Slaviji. Međutim, sreću zbog pribavljene knjige ubrzo je smenilo osećanje nezadovoljstva i nepoznate praznine nakon neuspešnog prvog čitanja ovog Šušnjićevog teksta, koji u podnaslovu otkriva nameru autora da ponudi *ideje za sociologiju ideja*. Kasnije sam shvatio da nisam bio spreman za Profesorove ideje.

Još u gimnazijskim danima stekao sam naviku da knjigu čitam tako što se sa njom prethodno „upoznam“. Pre čitanja knjigu prelistam, pročitam sadržaj i eventualne recenzije ili predgovore, naviknem se na njenu estetiku i grafički dizajn. Posle ovog rituala dugo

traženu knjigu Profesora Šušnjića sam ostavio sa strane, najviše zbog slučajno pročitanih rečenica napisanih ispod poglavlja „Istina – prva žrtva imperijalizma politike“: „Politika nije ni nauka ni umetnost, već igra za vlast i igra sa vlašću. Ta igra nije zabava, već smrtno važna stvar i zato se u njoj smrt, fanatizmi kalkulacija češće javljaju nego humor i smeh. Pod njena pravila i zakonitosti podležu ne samo oni koji žele da prave politiku i bore se za vlast, već i oni koji samo posmatraju ili stoje po strani i okreću glavu“. Ovih nekoliko rečenica, koje su se same odabrale da budu pročitane, kod studenta prve godine Fakulteta političkih nauka potakle su pitanje o tome šta, u stvari, želi da postigne obrazovanjem na tom fakultetu. Spoznaja da je politika svuda i da je u nju umešan svako, da je uvrežena ne samo u sve delove društva nego i u svakodnevne živote ljudi, te da je na onima koji se njome akademski bave teret da je racionalno razumeju, s jedne strane je sokolila i davala važnost izabranom pozivu, a sa druge je izazvala strah od znanja, koje se u to vreme tek oslobađalo ideoloških stega i loših navika.

Kasnije, pročitao sam većinu toga što je Đuro Šušnjić objavio, slušao sam njegova predavanja, imao sam čast da napišem prilog u zborniku *Izvan igre na putu* koji je, njemu u čast, uz puno pažnje, priredio profesor Milan Vukomanović, čak sam bio počastvovan da nekoliko puta duže razgovaram sa profesorom Šušnjićem, ali taj prvi kontakt sa njegovom mišlju ostao je upečatljivo u sećanju. Vaspitačka misija Đura Šušnjića je nenametljivo, slučajnim odabirom nekoliko rečenica, odredila način na koji ću se odnositi i prema znanju i prema pozivu za koji sam se školovao. To je suština *Đurologije*, vaspitavao je i podsticao na razmišljanje svakom pažljivo promišljenom rečenicom. Čak i kada vam takva misao promakne na prvi mah, ona se vrati sama, silazi sa zidova, iskače iz mračnih ćoškova, grebe, traži od vas da se uhvatite u koštac sa samim sobom. Profesor je toga svestan i pisao je i piše s namerom da isprovocira misao (ideju) kod čitalaca. U knjizi *Cvetovi i tla*, koju je 1982. godine objavio beogradski književni izdavač *Mladost*, piše: „Ako je bilo nekih koristi od mojih knjiga, onda ona nije samo u tome što je neko postao učeniji ako ih je čitao, već u tome što je postao malčice bolji. Ako posle čitanja ove knjige ne osetite da se u vama zbilio nešto lepo, dobro i istinito, onda ova knjiga nije ni lepa, ni dobra, ni istinita, i zaslužuje da se nađe u korpi za smeće“.

Kod Profesora ideja je osnova svega. Ideje su u vazduhu, u pokretu, one razdvajaju i spajaju, iniciraju, ideja prethodi svemu jer, kako piše: „kao što senka prati telo, tako ideja prati događaj“. O idejama i ideologijama često sam razgovarao sa drugim velikim profesorom Vojislavom Stanovčićem koji je jednom prilikom, sledeći Veberove ideje, rekao da naučnika iz zamki pseudonauke izvlači težnja, želja da dopre do istine koja je u saglasju sa njegovom savešću. Sećam se da mi je na ove reči instinktivna refleksija bio Profesor. Naknadno, razmišljajući o toj asocijaciji shvatio sam da o Profesoru ne znam ništa osim o onome što sam pročitao iz njegovih knjiga. Poučen iskustvom da talenat ne ide ruku pod ruku sa moralom plašio sam se susreta sa Profesorom. Napuštao sam i razgovore u kojima je pominjan. Nisam želeo ništa da saznam o njemu izvan onoga što je ostavio u knjigama. To je bio izvor sa kojeg sam se napajao i nisam želeo da se pomuti, pogotovo ne strahom i zavidljivošću intelektualno inferiornih i moralno sakatih pred čistim nadahnućem.

Baštinjenje takve paradigme nužno me je vodilo ka, meni prijemljivoj ideji, o slobodi i duhovnoj individualizaciji. U pomenutoj knjizi *Cvetovi i tla*, koja je originalan vodič kroz intelektualno vaspitanje, Profesor piše: „Nisam hteo da pripadam bilo kojoj grupi, koja se okupljala oko nekog interesa izvan istine. Volio sam ono što je većini suvišno – istinu. Nasuprot onima koji misle da nema oslobođenja bez grupnog ujedinjenja, držim da je sloboda moje pitanje i moj odgovor“. I ovom jezgrovitom objašnjenju suštine individualne slobode dodaje još sažetiji i snažniji odgovor kroz nekoliko stihova koji su citirani ispod naslova ovoga rada. U životu, više instinktivno i iz snage koja je dolazila kroz inat i bunt prema nepravednom delanju i vaspitanja nadahnutog ljubavlju prema istini prihvatio sam tu Profesorovu pouku kao aksiom. Do ovog trenutka bio sam potpuno uveren da ni Profesoru, niti bilo kom drugom, neću govoriti o ovom svom izboru jer osećam da bi on mogao vredeti samo ako drugi u njemu prepoznaju vrednost. Ali na Čupićevo nagovor pristao sam da napišem „nešto o Đuri“. Pošto sam sličan tekst objavio u zborniku *Izvan igre na putu* sada nisam imao izbora – ovaj sam mogao napisati samo onako kako doživljavam Profesorovo delo – kao čistu istinu.

A istini za volju, *Đurologija*, kao specifičan vid vaspitanja, može biti težak teret ukoliko se nađete u situacijama da birate između pravičnosti i istine, s jedne strane, i sigurnosti, posebno one

bazične, sa druge strane. Dosledno slediti ideju u koju umom i srcem verujete često se izrodi u patnju koja uzvišava duh, ali uskraćuje blagostanje. Profesor na jednom mestu piše da se odrekao punih ruku zarad slobode da misli bez stega, ali retki su oni među nama koji su „darove zemaljske“ podredili istini. Tek nekoliko mogu da se prisetim: Andrije Krešića, Bože Jakšića i Milovana Đilasa... Možda je i Đilasov primer, iako će ga mnogi osporavati, najupečatljiviji. Bio je sve, čak i „zvanični“ tvorac ideja, kao što je bio i Krešić, ali, za razliku od njega, Milovan Đilas je bio među nekolicinom koji su i odlučivali o svemu. Odrekao se te moći zbog ideje o pravičnom socijalističkom putu od kojeg su, prihvatajući zemaljske darove, tiho odustajali saborci u revoluciji postavši „nova klasa“ u miru.

Pažljiv čitalac Profesorovih knjiga uočiće da je on gotovo bez greške prozreo zamke konformizma, manipulativnog upravljanja i sindroma straha koji je činovnika Červjakova odveo u smrt. U *Ribari-ma ljudskih duša* Profesor ukazuje na četiri uslova za uspešno unošenje *kvasca u dušu*: društveno nesiguran položaj, slaba vezanost za grupu, autoritativan izvor poruke i potrebe koje razdiru ljude. Kada se različitim sredstvima manipulacije stvori osećanje egzistencijalne nesigurnosti, straha, neizvesnosti, onda nije „čudno što se u nekom demagogu vidi spasitelj koji se raspituje za njihove nevolje, koji upoznaje njihove potrebe, koji izražava što većina želi da čuje, koji pokazuje kako da izađu iz neprilika, koji sebe legitimise kao onog ko može da im pomogne, koji obećava, koji poziva na akciju, koji se nameće kao stvarni vođa i simbol novih jedinstva...“. Te ideje, koje je, kako sam Profesor kaže, puštao poput munja da blješte i osvetljavaju iole otvorene umove, omogućile su generaciji akademaca, u istini za volju u sve otvorenijoj i uzbudljivijoj kulturnoj atmosferi sredinom osamdesetih godina prošlog veka, da produbi formalno obrazovanje. U prilog sećanju na to vreme i atmosferu ide sjajna adaptaciju Žolijevog *Dijaloga u paklu između Makijavelija i Monteskeja*, koji su u Jugoslovenskom dramskom pozorištu vodile Olga Savić i Rada Đuričin, provocirajući nas da razmišljamo u kakvom svetu živimo i kako da utičemo na promene. Ta decenija u kojoj se je moja generacija s puno poleta, ali i uz puno patnji, suočavala sa promenama vrednosti, navika, odnosom prema ličnim slobodama, pravom da ističe i brani svoj identitet, pokazalo se, bila je tek kratak predah u tiraniji ideologija nad slobodom i autonomijom čoveka. Tu atmosferu u

svojim romanima, poslednjih decenija, dočarava Vesna Goldsvorti, pišući o tome kako smo se izvirujući ispod šinjela, koji je zastrašivao, ali istini za volju i grejao, suočavali sa zavodljivim sjajem, u našem obrazovanju prokužene, buržoazije.

Profesorove ideje su pomogle da se snađemo, da razumemo vreme i procese sa kojima smo se suočavali, koji su nas menjali, ali i da se pripremimo za istoriju koja je bila pred nama. Podsećao nas je na klasična dela iz književnosti, filozofije, sociologije i davao im novu perspektivu. Prisećam se i jednog razgovora sa kolegom, takođe sledbenikom Profesorovih ideja, u kojem je spomenuo da način na koji Šušnjić piše nije aktuelan u savremenoj sociologiji. To se pokazalo tačnim, ali s vremenom sam sve uvereniji da bi svako ko piše o društvu trebalo da to čini duboko promišljajući o tome šta želi da proizvede tim pisanjem. Moje iskustvo sa Profesorovim knjigama (idejama) je takvo da ih ceo život svakodnevno držim blizu sebe. Na mojoj polici one zauzimaju centralno mesto. Šta god radio, gde god da se uputim, prate me, nekad usporavaju, a ponekad daju ubrzanje i pružaju smisao u haotičnim situacijama, opominju, ohrabruju i nadahnjuju... Na te knjige prašina ne pada.

Pokušaću da pojasnim na primeru jedne rečenice iz *Ribara ljudskih duša* kojoj se često vraćam: „Pismen čovek našeg doba ne ume da čita reči, jer kad bi se makar za kratko odvojio od lude trke za stvarima i sa stvarima, i obratio pažnju bar na jednu reč od one bujice reči što svakodnevno teče sa njegovih usna, otkrio bi u toj reči čitavo bogatstvo života i duha o kome njegov praktični duh nije ni slutio...“. Ona me opominje da pažljivo slušam i čitam, da brinem nad rečima i držim se svojih reči. Imao sam prilike da učestvujem u razgovorima u kojima su veliki mislioci jugoslovenske politikološke i sociološke misli tonuli u svoje delo. Nekoliko njih, a u istoriji društvenih nauka u XX veku bilo ih je tek nešto više od nekoliko, menjali su dubinu svoje misli za banalna, ali zavodljiva tumačenja društvenih pojava. Svima nama koji smo se napajali iz njihovih ideja bile su mučne takve situacije, a prevladali smo ih jer smo se puna srca sećali istine kojom su nas napajali, a zaboravljali farsu u koju su, ophrvani svakodnevicom, upadali.

Načinom na koji piše, odnosno, šalje ideje ka čitaocima, mada ne bi bilo ni oholo reći ka sledbenicima, Profesor je menjao lične paradigme. Dugo sam mislio da je individualna sreća najviši domet,

da što smo joj bliži dajemo više drugima. Međutim, od pune sreće, važniji je način na koji smo je ostvarili, upozoravao je Profesor, i vraćao me nazad ka protivrečjima između Tokvila i Konstana, Makiavelija i Monteskeja, sve do antičkih korena i na kraju do jednostavne istine da bi dosegao sreću moraš doseći sebe, a da bi to ostvario moraš slediti sebe. Svakome od nas je ova istina pred očima, ali većina je spremna da zamuti pogled i da bira put na kojem će sreću obezbediti neko drugi, a da zaobilazi vlastiti put ka sreći. Ovi prvi su po pravilu nesrećni, a drugi retki.

Profesorovo vaspitanje me je navelo da, uprkos iskušenjima, ostanem „nesvrstan“, da se ne privolim zavodljivim darovima koji su se, s vremena na vreme, nudili na mom putu. Nije da ih nisam želeo i da sam im lako odolevao, ali nisam mogao da zatvorim um i oči i da pružim ruku i otvorim dlan. Osećao sam da bi to bila izdaja istine i pravičnosti koje su mi važne jednako kao što su idoli važni vernicima. U meni najdražoj knjizi *Dijalog i tolerancija*, objavljenoj 1994. godine, Profesor piše da: „Ko veruje u boga, taj je izbegao da razgovara sa samim sobom: našao je neuporedivo većeg i mudrijeg sagovornika. Razgovor sa bogom može se razumeti kao vernikov razgovor s onim delom vlastite ličnosti koji mu je nepoznat i koji mu bolno nedostaje. Kada se obraćamo bogu mi smo zdravi; kada nam bog govori mi smo bolesni. Bog je odgovor na svako pitanje.“ Vreme u kojem je ova knjiga objavljena je obeležilo, pored ostalog, povratak religioznosti u društva iza *Gvozdene zavese*. U različitim društvima religija je imala različitu ulogu koja je proizilazila iz njihove socijalne istorije, ali nigde nije bila disfunkcionalna u odnosu na obnovu bazičnih vrednosti osim na prostoru Jugoslavije. U istočnoevropskom geopolitičkom narativu praksa crkvi će nešto kasnije otvoriti raspravu sa savremenim građanskim vrednostima po pitanju ljudskih prava, ličnih izbora i drugih za ljude važnih pitanja, ali napuštanje svake rasprave o verskim i ljudskim vrednostima u postjugoslovenskom prostoru obnovila je tribalne strasti koje još tinjaju. Profesorova knjiga je objavljena u vremenu kada je potreba za razgovorom bila nasušna, kada je trpeljivost različitosti bila jedva dosežna vrednost i jedina koliko toliko prihvatljiva alternativa principu poverenja. Ona upućuje na vrednost razgovora i naročito slušanja drugog: „Danas nismo dovoljno svesni šta znači razgovarati: graditi mostove, povezujući suprotne obale. Danas ljudi sve više govore, a sve manje

razgovaraju. [...] Ko sluša samog sebe – ne čuje druge; ko sluša samo druge – ne čuje sebe“. Knjiga je bila vapaj da se otvorimo i vratimo izvoru mudrosti: doći do samospoznaju i ne nametati je drugima kao opštu vrednost.

Što sam se više vraćao Profesorovim idejama sve sam bio bliži osećanju da je *Đurologija* postala jedna vrsta duhovne religioznosti koju sam otkrivao i kod drugih meni bliskih ljudi i koja je postala utočište i autonomni intelektualni prostor. Sve više, za iskrene sagovornike sam birao one koji su sledili tu vrstu bliskosti. Vreme mi neumitno oduzima te ljude, a u mlađim sagovornicima sve ređe pronalazim taj sentiment. Konzumerizam novog milenijuma, gubljenje interesa za opšte dobro i pre svega pristanak savremenih generacija da budu poniženi i zadovoljni u isto vreme, učvrstili su moju nesvrstanu poziciju, jer u sistemu vrednosti nastalom „nakon kraja istorije“ sve ubrzano vodi ka kraju svega. Nadam se da će misleći mladi svet na policama naći knjige na koje prašina ne pada i nadahnuti se idejama kojima nas Profesor nešteditice obasjava.

U prilog *Đurlogiji*, pod kojom podrazumevam idejni i prosvetiteljski uticaj Profesora na javnost, na sledbenike, poštovaoce, studente, čitaoce, delatnike, radoznale ali i na mrzitelje i kontrolore, jeste i primer sa obeležavanja šezdesetogodišnjice rada Instituta društvenih nauka. Tom prilikom je glumac Tihomir Stanić pred punom institutskom salom inspirativno preneo nekoliko ideja iz Profesorove duhovne zaostavštine.

Prvi odlomak su dva pasusa iz knjige *Otpori kritičkom mišljenju*: „Istina je pretnja, nauka je javna opasnost. Otuda uvek postoji otvoreno ili prikriveno neprijateljstvo prema nauci. Nauka koja stalno postavlja pitanja o činjenicama i dovodi sve u pitanje, dolazi u psihološki sukob sa drugim stavovima prema kojim su te iste činjenice bile kristalizovane i ritualizovane pomoću drugih institucija. Naučni skepticizam je opasna pretnja statusu quo, jer naučni rezultati sami po sebi dovode do društvenih promena. Nauka je avantura u tom smislu što čovek nikad unapred ne zna šta će da otkrije i da li će da otkrije nešto novo. Ustaljeni red i poredak ne podnose igru i avanturu“.

„Tako organizovani skepticizam dolazi u sukob sa drugim institucijama kad god nauka proširuje svoja istraživanje na nova područja, gde postoje već ustaljeni institucionalizovani ‘sveti’ stavovi

i gde su već druge institucije proširuje kontrolu nad tim područjem. Kao što ljude proglašava svetim, društvo isto čini sa predmetima, a naročito sa idejama. Neka je jedno verovanje jednodušno prihvaćeno od naroda i iz razloga koje smo gore naveli, biće zabranjeno da se u njega dira, to jest, da se ono poriče ili osporava. A zabrana kritike je zabrana kao i ostale i dokazuje da smo pred jednom svetinjom. Tako na primer, društvene institucije koje uživaju privilegije što im daje njihov položaj i uloga u društvenoj hijerarhiji, pružaju neobičan otpor svakom naučnom, to jest objektivnom i javnom istraživanju njihovog stvarnog statusa i uloge. Ovo se dešava utoliko oštrije ukoliko je osnovni praktični cilj istraživanja težnja da se nešto promeni u odnosima tih institucija prema drugim institucijama. Osećanje opasnosti i uvećan otpor prema promenama javljaju se kao pravilo u ponašanju takvih institucija. Ideološka osnova ovih otpora jeste najčešće interes da se sačuva monopol nad nekom društvenom vrednošću“.

Nešto kasnije Stanić je pročitao sledeća dva kratka pasusa iz *Cvetova i tla*:

„Rekao sam da se ne bojim naučne i filozofske kritike. Možda zbog toga što je u nas zapravo i nema. Čega ima u izobilju, to je vrsta kritike o kojoj sam govorio i koja me plaši. Ne iscrpljuje se ova kritika u napadima na pisce koji nisu ‘na liniji’; ona bar polovinu svojih snaga troši na hvaljenje pisaca koji su ‘na liniji’. Naša javnost se navikla da sluša i čita preterane pohvale za dela koja su rođena mrtva. Zna se da su najbolja dela koja su stvorena u tišini i koja ne dobijaju zvanična priznanja. Tako to biva u nas: vredna dela nisu poznata, poznata dela nisu vredna! Njihovi pisci nisu postali poznati zato što su mnogo učinili, nego su mnogo učinili da postanu poznati. Nikad se nisam borio da budem poznat, radije sam voleo da budem priznat. Nisam očekivao bilo kakve nagrade za ono što sam uradio; nagrađen sam već tim što mogu da obrađujem duhovnu njivu na kojoj raste i dozreva tako lep i opasan plod – istina!“

„I ono malo naučne kritike, koja ne mari za ideološke podele, ostaje bez pravog uticaja i prave vrednosti, jer se i u naučnom i u filozofskom životu ljudi izdeliše, smo po drugim ključevima, i zatvoriše u svoje klanove, pa uzdižu do nebesa nekog svoga, ko nije dorastao ni do članaka savremenoj nauci, ili pak bacaju drvlje i kameenje na nekog iz drugog tabora, koga bi trebalo da uzmu za učitelja,

jer ih je sve prerastao u svakom pogledu. Sećam se da mi je jedan od tih ušančenih umova objasnio kako to oni rade: 'Mi radimo po učinku: učini ti meni, pa ću učiniti ja tebi i bićemo obojica zadovoljni'".

Pročitani odlomci su izazvali prvo kratak, ali upečatljiv muk slušalaca, a potom dug i topao, ne znam da li kod svih, iskren aplauz, ali nakon završenog svečarskog dela u neformalnim razgovorima svi su razgovarali o Profesorovim idejama. *Đurologija* u praksi. Za mene je značajan bio utisak da su naučnici svesni snage društvenih nauka, ali da se tog saznanja plaše. Kao da ne znaju šta bi trebalo učiniti sa moći znanja kojim raspolažu, da strahuju od promena koje idu ruku pod ruku sa moći znanja. Naučnici ne raspolažu ni sa čim drugim. Znanje je jedino što su u stanju da proizvedu, u njemu nije samo egzistencija nego i dostojanstvo i samopoštovanje. U savremenom dobu, znanje „proizvedeno“ u humanistici i društvenim naukama nije lako, šta više u nekim slučajevima nije ga ni moguće meriti, osim promenom koje ono pravi u društvu. Ali šta se dešava ako se naučnici plaši javnosti ili ona nije zainteresovana za njihove proizvode (znanje). Odgovor na to znaju oni koji Profesorove knjige čitaju u potaji ili skreću pogled sa njih kada ih vide u izlozima knjižara. Takvi se uglavnom bave pseudonaukom, vole svoj glas, ali ne i istinu, u javnosti. U želji da se približe i oslone na autoritete ili da očuvaju stečene pozicije „citiraju sopstveno mišljenje“, a skrivaju činjenice, slobodu naučne misli i rada shvataju kao lično, a ne opšte dobro, a na slobode se pozivaju uglavnom kada njihovo mišljenje istina ospori (Bašić, 2022: 222–237). Sledbenici Profesorovih ideja su njima trn pod nohtom koji ih grebe i kada su nemi, kada ne objavljuju svoje ideje. I mišljenje im smeta. To su darovi *Đurologije*.

Pri kraju ove lične ispovesti u vezi sa odnosom prema delu i ulozi Profesora u našoj javnosti dužan sam reći nekoliko reči o tome zašto sam uzeo slobodu da sebe vidim među nesvrstanima i čime je on tome doprineo. Autonomnost i radoznalost su deo moje ličnosti, od detinjstva sam često imao mišljenje koje je odudaralo od poželjnih tokova mišljenja u društvu. Prva sučeljavanja u mišljenjima, koja su se najčešće završavala loše po mene, imao sam tokom školovanja, ali većina rasprava koje sam vodio nastale su nakon što sam se zaposlio. Prva od njih, koje se sa distance od tri i po decenije sećam sa pomešanim osećanjima, odnosi se na razgovor sa jednim od akademika koji je predložio da nam se u Akademijinom odboru u

kojem sam radio po ugovoru, kao naučni sekretar, pridruži i kolega, tada veoma aktivan u politici, ali bez naučnog iskustva, i pokazaće se kasnije i bez interesa. Iako akademikima za angažovanje bilo kog saradnika nije bila potrebna nikakva posebna saglasnost, najmanje sekretara po ugovoru, vođen lepim manirima zatražio je i moje mišljenje, koje je bilo toliko žustro i negativno, ali sa dosta argumenata, tako da ga je ostavilo u čudu, sposobnog jedino da saslušavši me ode svojim putem. Kolega političar se nije zaposlio u Akademiji nauka, postao je u međuvremenu tajkun. Akademik kojeg sam zaprepastio odgovorom nikada mi kasnije nije pomenuo taj razgovor, ali jeste bezbroj drugih nakon kojih smo postali prijatelji, a ja što šta učio iz njih.

Značajniji primer mog uverenja da *mainstream of thought* nije u saglasju sa opštim dobrom i istinom jeste osmišljavanje i razvoj politike multikulturalizma u Srbiji i u regionu. Glavna razlika između mišljenja koje sam zastupao pre tri decenije, a i sada ga zagovaram i mišljenja koje je dominantno u većem delu akademske i kulturne zajednice, a naročito među političarima i politikantima jeste u tome što verujem da bi cilj svake politike multikulturalizma trebalo da bude sloboda izbora identiteta i priznavanje autonomije određene grupe, koliko god ona bila (malo)brojna, da specifičnosti svog etno-kulturnog identiteta čuva u interakciji sa drugim identitetima. S druge strane, većina kolega smatra da je zaštita identiteta važna, ali da ih je jedino moguće čuvati u monolitnim, monokulturnim sredinama u kojima su identiteti suprotstavljeni ili u najboljem slučaju nisu u dodiru. Čini se sitnica. Za mene to nije sitnica, ni ranije nije bila, a nije ni sada, jer verujem da svako ima pravo da živi u srećnom društvu, u kojem sloboda, autonomija i ravnopravnost nisu floskule u funkciji politikantske, najčešće populističke retorike. Iako je u početku bilo pojedinaca i škola mišljenja koje su pisale i govorile blisko mojim uverenjima, vremenom su odustajali od toga odlučivši da postanu monokulturalisti koji na srbijanski multikulturalizam gledaju kao na stanje zbog kojeg niko nije srećan. I dalje verujem da greše, ali dozvoljavam i to da ni ja nisam do kraja u pravu, ali da bih promenio svoj stav, za šta sam umom i srcem otvoren, moraju mi pružiti bolji odgovor od toga da je stabilokratija demokratski način upravljanja, a tolerancija jači stub od poverenja za organizaciju multikulturalnih društava (Bašić: 2018; 1–228). Ostajao sam bez posla,

napuštali su me prijatelji, nisu mi štampane knjige, na kraju nakon tri decenije saradnje u pomenutom Akademijinom odboru za proučavanje ljudskih i manjinskih prava (ja sam mu dao ime) svojom voljom sam ga napustio jer su u njemu, sa časnim izuzetkom, prevladali monokulturalisti (Bašić, 2022: 9–39). *Đurologija*, ne Profesor, jer sa njim ni o jednoj od ovih tema nisam razgovarao, me je očvrsla i davala mi podstrek da istrajem u odbrani onoga u šta sam verovao da je vredno za sve. Meni je odbrana ideje bila važna isto koliko i sama ideja i odustajanje od nje bi značilo da izdajem ne samo to u šta verujem nego i dobro kao takvo.

Nesvrstan sam dakle po prirodi ličnosti u kojoj je prilično čvrsto oformljeno osećanje da budem svoj i da se ne svrstavam ispod skuta autoriteta u čije ideje i principe ne verujem. Otkrivanjem *Đurologije* sam razumeo sebe, naučio sam da su istina i vera u ispravnost ideje osnova svega, ali i da ne zatvaram oči pred idejama koje snagom i širinom prevazilaze moja shvatanja.

LITERATURA

- Bašić, G. (2018). *Multikulturalizam i etnicitet*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Bašić, G. (2022). Mogu li društvene nauke biti praktične? U: Maksimović, Lj., Bašić, G. (ured.) *Društvene i humanističke nauke u Srbiji*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Institut društvenih nauka.
- Башић, Г. (2022). Тридесет година рада Одбора за проучавање националних мањина и људских права. У: Варади, Т. (уред.) *Тридесет година рада одбора за проучавање националних мањина и људских права 1989–2019*. Београд: Српска академија наука и уметности.